

CHEMIE VE ZLÍNĚ

OTTO WICHTERLE

U Andělků 27, 162 00 Praha 6

Chemický výzkum ve Zlíně se začal rozvíjet teprve po smrti zakladatele firmy Tomáše. Do té doby se rozvoj firmy opíral jen o obecně známé chemicko-technologické řemeslné zkušenosti potřebné právě jen pro výrobu kožených bot, tedy v podstatě koželužství. Hlavní důraz byl však už tehdy kladen na mechanizaci a obuvnické stroje. V tom dosáhla firma světové úrovně a téměř bezkonkurenčního postavení ve světě.

Zájem o chemii se začal projevovat až koncem dvacátých let, kdy začínaly do výroby obuvi pronikat gumárenské technologie a technologie jiných umělých a netradičních materiálů.

Současně s tím se začal měnit vztah firmy k novým technikám, které se neobešly bez účasti chemických vědních oborů, na rozdíl od strojírenského zlepšovatelství. Tak si to původně velký šéf Tomáš Baťa naivně představoval, když si k tomu angažoval jen jednoho jediného chemického inženýra.

Vztah firmy k vědě se změnil v roce 1932 také pod novým šéfem Janem, který se chystal z vědy udělat svého koníčka a získat tím zásluhu a popularitu, zvláště když mu brněnská technika udělila čestný doktorát. Naproti tomu na vysokých školách chemického směru nenašel Baťa patřičnou odezvu, ale když na chemické fakultě ČVUT hledal pro Zlín průkopníka chemicko-technologických disciplín, našel nadšeného spolupracovníka v docentu Stanislavu Landovi z ústavu paliv, kterému hned nabídl neslýchané velkorysou dotaci a materiální zabezpečení ke zřízení velkého chemického výzkumného ústavu ve Zlíně, s na prvý pohled neomezenými možnostmi vybavit ho zařízením i lidmi.

Landa tuto nabídku v roce 1933 přijal, i když učitelský sbor školy to pokládal za jakousi „zradu na vědě i škole“. Nechyběly ani námitky, že se Landa odchodem do průmyslu „prostituuje“ a zbavuje se statutu vědeckého pracovníka.

Program nového ústavu s proponovaným počtem asi 300 vědeckých a technických pracovníků počítal se zavedením a rozvojem vědeckých metodik, jejichž aplikace by možná mohly mít jednou význam při realizaci velkorysých technologických projektů firmy plánovaných s perspektivou i na dlouhá desetiletí. Byly to zejména tyto:

- (7) acetylenová chemie a výroba syntetického kaučuku, zvláště chloroprenového,
- (2) zpracování produktů nově zakoupených dobytčích farem v Brazílii (v rozloze asi Moravy),
- (3) petrochemie nezávislá na kartelech,
- (4) textilní materiály, nové způsoby spřádání viskosového a měďnatého hedvábí.

Ústav začínal hned v roce 1934 a získal si brzy důvěru vedení firmy vyřešením některých problémů přispívajících k nezávislosti na dovozu. Postavením chemických poloproduktů v Otrokovicích zabezpečil gumárenskou výrobu pomocnými vulkanizačními katalyzátory, které se do té doby musely kupovat od monopolního německého výrobce. Místo drahého dovozu se za zlomek nákladů začaly vyrábět i barviva.

Postavením malé petrochemické rafinerie byla firma schopna stát se nezávislou na palivářských kartelech. Na zlínském okrese se u čerpadel čepoval benzin za 2 Kč/litr oproti 2,80 jinde.

Farmy v Jižní Americe se do konce 30. let ještě nerozvinuly, ale ve výzkumu pracovalo již velké oddělení pro zpracování toho, co by zbylo po oddělení kůže, zvláště organopreparátů (na př. na insulin). Velké oddělení farmaceutické mělo firmě dát nezávislost na monopolech výrobců léčiv.

Výzkumný program se od původních témat rozšiřoval všemi směry ve shodě s fantastickými podnikatelskými záměry, jakým bylo na př. postavení průplavu Odra-Labe a propojení ČSR s Evropou soustavami dálnic.

S tím vším se ve Zlíně počítalo jako se samozřejmostí ještě v roce 1938. Mezinárodní Baťovské impérium bylo připraveno při svém zakotvení ve světové hospodářské soustavě projít úspěšně i nějakou evropskou válkou, podobně jako kdysi za prvé světové války.

* Autorova úprava příspěvku cyklu „Oázy české chemie za války“ na schůzi Odborné skupiny historie chemie 15. května 1997

Při druhé světové válce se skutečně zdálo, že tomu zase tak bude. Když jsem po zavření vysokých škol přišel do Zlína, pokračovaly výzkumy ústavu tak jako předtím a Landa na pokyn Jana Bati angažoval nejen absolventy chemických fakult, ale i velkou část čerstvých studentů, kterým se vysoké školy uzavřely. Dále a v ještě větším měřítku se pokračovalo na projektech zaměřených do daleké budoucnosti, zcela bez jakéhokoli vztahu k válečným potřebám říše. Landovi a celému českému vedení firmy se podařilo od této skutečnosti odvést pozornost okupačních dohlížitelů a tak zůstaly priority všech, pro válku zcela bezvýznamných, témat zaměřených vesměs do daleké budoucnosti.

Landa se navíc přitom staral o soustavné další vzdělávání všech účastníků ústavu, ale zejména nedostudovaných vysokoškoláků a studentů a absolventů vyšší chemické průmyslovky, pro které zajistil i přednášky brněnských profesorů: Čupr - matematika, Velíšek - fyzika a organická chemie zůstala na mně.

Už v roce 1944 organizovalo vedení podniku, především prostřednictvím zlínského diplomata Hugo Vavrečky projekt velkého poválečného vědeckého, ryze academic-

kého, střediska odděleného od výroby v blízkých lesích. Od centrální budovy s ústřední dokumentací a s ústavy matematiky a astronomie, mělo hvězdicovitě vybíhat pět dlouhých bloků s navazujícími halami pro realizaci vědeckých výsledků.

Kromě toho se připravovala firma k velkorysé pomoci nově otevřeným školám a ke zřízení velkého nakladatelství odborné a vědecké literatury. Všechny tyto plány byly těžce narušeny americkým zničujícím náletem na Zlín a co by se bylo ještě dalo zachránit, bylo i s celou báječnou organizací podniku zlikvidováno nově nastupujícím režimem. Jednotlivá struktura všech dílčích složek se rozpadla a také ze všech výzkumných ústavů zůstaly jen trosky.

O. Wichterle (Prague): Chemistry in Zlín

Author's rebuilt version of a lecture from the cycle „Oasis of Czech chemistry during the war” presented at the meeting of Working Group of Chemistry History of the Czech Chemical Society. A story of development of the chemical research in Baťa Works in Zlín.